

METODOLOGIA I DEMOGRAFIA HISTÒRICA: TÀRREGA, SEGLES XVII I XVIII

per JOSEP M. PLANES I CLOSA

L'eix fonamental d'aquesta tesina, que, ben mirat, no aspira a ser res més que una monografia local de demografia històrica, és la reconstitució familiar recolzada en una atenta i exhaustiva crítica de les fonts demogràfiques i en la major cura metodològica possible. La base sobre la que és construïda és la d'unes 25.000 fitxes individuals per a cada persona a partir del buidat sistemàtic de les actes parroquials locals —òbits, bateigs i casaments—. Aprofitant més o menys la meitat d'aquest material, s'han reconstituït unes quatre-centes famílies segons el mètode clàssic Fleury/Henry que comprenen l'època temporal 1652-1750. També s'han emprat censos i documentació cadastral de la primera meitat del XVII referida a la vila, bé que més com a complement que d'una forma exhaustiva, i àdhuc orientant fonamentalment la seva anàlisi més a una penetració crítica i metodològica que de contingut. Tot el material quantitatiu s'ha elaborat per microordenador, cosa que ha facilitat infinitament la tasca estadística i que ha fet veure que el futur dels treballs de demografia històrica és en aquests aparells, clàssimament.

En un capítol d'introducció geogràfica inicial es fa una presentació de l'entorn natural, físic i històric de la zona, el qual ens hem esforçat que fos el més entenedor i suggeridor possible, sense tecnicismes ni rigorismes geogràfics. S'ha ressaltat que la vila en qüestió —Tàrrega— no té una pertinença comarcal clara i que és un lloc de transició entre dues Catalunyaes: la vella, humida i muntanyosa —representada per la propera Segarra serrada i fresca—, i l'occidental, continental —representada per la imminent plana d'Urgell, llisa i estepària, només transformada pels regatges contemporanis—. Es recalca son parentiu climàtic i geogràfic especialment intens i evident amb la segona. Es recalca igualment la característica principal de la vila: la de ser un lloc de pas, un punt situat en una cruïlla de camins, un dels esglaons principals que comunica el nord català amb el camp de Tarragona, i, sobre-

tot, l'interior amb la costa, per formar part del camí ral entre Barcelona i Lleida. Tanmateix, ha de quedar clar que aquesta avantatjosa situació geogràfica no va suposar pas per a la vila cap privilegi. Ben al contrari, lloc de pas com era, no retenia la població i estava oberta a tota passada d'exèrcits i epidèmies, i, a més, les condicions climàtiques i agràries generals eren molt dolentes i la sotmetien a freqüents crisis. La vila va ser sempre petita i discreta —el demògraf Josep Iglésies, en els seus nombrosos treballs sobre els censos i fogatges catalans, n'ha donat una estadística irrefutable, que l'anàlisi minuciosa de les nostres dades confirma—, i allò que sembla caracteritzar-la més en el passat és el seu caire rural, cap d'una comarca interior agrària, pobra, insana i despoblada, amb una dependència cruel de l'agricultura de secà. Són els trets de la plana d'Urgell, de la qual Tàrrrega n'és ja geogràficament un apèndix, però conservant sense cap mena de dubtes les seves contradiccions principals.

Totes aquestes idees, que reapareixen al llarg de la tesina, no es basen en cap estudi d'història agrària ni en cap penetració econòmica, sinó únicament en evidències demogràfiques. Hem fet notar en ella les abundants coses que sobre la vida i els comportaments humans es poden deduir amb únicament un enfoc així, i, encara més, les hipòtesis i vies d'investigació que s'obren amb una anàlisi atenta de les famílies reconstituïdes i dels censos i llistes cadastrals. Caldria rompre una llança a favor d'una demografia històrica ben feta.

Prèviament, s'ha fet una rastrejada crítica molt exhaustiva de les fonts emprades, que ocupa tota la primera part del treball. El contingut essencialment demogràfic, i, encara més, fortament metodològic dins d'aquest enfoc, m'ha semblat preferible per escaure més a un treball limitat com és sempre una tesina. Les fonts amb què treballava, d'altra part, no eren ni molt menys les més ideals amb què hom podia somiar. L'arxiu parroquial de la vila havia estat destruït i ja no conservava cap rastre de d'altres documentacions ni de registres de comunió o d'estat d'ànimes. Els llibres parroquials, almenys, es van poder salvar i eren conservats, preciosa joia. Però no tenien uns nivells qualitius d'informació especialment destacables. L'enregistrament dels albats no hi va ser present fins a partir de 1698 i, per tant, tot el XVII es veu orfe d'aquesta preciosa dada demogràfica. Quant a les dates de començ de cada registre en particular, tampoc no hi havia sorpreses especialment afortunades. El registre de bateigs comença certament en una data tan prompta com 1557, però els d'òbits i casaments no ho fan fins 1605, amb la qual cosa mig segle del primer queda clarament descolgat. Extrems com aquests ja podien ser esperats, car són normals dels registres de país catòlic, però hom no deixa de tenir present que prou hi ha alguns registres més afortunats en aquest sentit. Ara bé, les autèntiques dificultats van presentar-se quan vam adonar-nos que mancaven vint i escaig anys de bateigs —concretament de 1605 a 1631— i vint i escaig més

de casaments —de 1630 a 1652—. Aquestes greus llacunes, que a més a més es complementaven negativament, només van fer possible la reconstitució familiar ortodoxa a partir de 1652.

D'altra banda, algunes petites manques de menor entitat però no negligibles dels registres parroquials tampoc no tranquil·litzaven. Anotem, per exemple, alguns anys solts sense casaments o amb pocs bateigs, presumiblement causats per la descura anotadora del vell rector, el qual era aviat substituït per un altre capellà anotador (canvi de lletra als registres), però això ja havia suposat la pèrdua d'algunes actes precioses. Els bateigs de fills bords no sempre semblen anotar-se regularment. Hi ha uns molt baixos percentatges de bateigs *sub condicione*, cosa que reafirma més la idea d'un oblit sistemàtic d'anotació dels nous nats morts, individus la marginació dels quals és molt nociva per al demògraf. Igualment hi ha tongades en el capellà no escriu els noms o cognoms de les persones, cosa que dificulta molt la identificació de cada individu de cara a la reconstitució familiar. Aquestes i d'altres mediocritats dels registres han obligat a tot un seguit de precaucions i a un inflament de la part metodològica. Finalment, l'eixida segura d'abundants famílies durant la Guerra de Successió ha obligat a fer una doble versió d'un dels períodes de la reconstitució familiar treballant per una part només amb les fitxes d'aquelles famílies on no hi havia fugides d'informació i per una altra ajuntant-hi aquelles altres on sí que s'havia comprovat quen'hi havia per tal de comprovar si els resultats divergien molt. La selecció de fitxes de família ha estat igualment molt acurada. Una de les conclusions fonamentals de la nostra tesina ha estat la de què és possible un treball seriós de demografia històrica malgrat haver de recolzar-se en uns registres mediocres.

Quant als censos i fonts demogràfiques estàtiques, els volums cadastrals elaborats a partir de 1716 ofereixen en aquest sentit dades precioses per a aquell que sàpiga treballar-los intel·ligentment. Nosaltres no vam incloure tot el que teníem buidat d'ells per tal de no allargar massa el treball i vam acontentar-nos de fer una exhaustiva penetració crítica d'aquestes fonts des del punt de vista demogràfic. En aquest sentit, la crítica s'ha fet sobre tot a base de recolzar-nos en les F.R.F., tant pel que als oficis, com a les edats o a les persones concretes feia referència. Han estat especialment esmicolats els censos que acompanyaven el cadastre. Dels tres —1716, 1717 i 1718—, el de 1716 és indubtablement el millor, segurament perquè és el primer, car els altres dos són meres còpies. Les manques d'anotació dels anys, dels estats i dels noms dels membres de les famílies altres que el cap de casa són esclatants i clamoroses. Igualment, un fecund exercici de comprovació persona per persona de les famílies i persones que mancaven al cens a partir de la constància que hi havia en les fitxes de família ha permès aproximar el seu marge de subenregistrament entorn d'un 25 ó 20% —segons com es miri—, i crec que sobre aquest extrem de comprovació caldrà tre-

ballar-hi molt més en el futur. L'arrodoniment de les edats que es donaven era també clamorós. Tanmateix, la crítica final no pot ser destructiva. Aquests censos i llistes cadastrals no han de ser vistes com a condemnables. Tenen més validesa de la que en principi podia semblar, i, si no en dades absolutes, sí almenys en tendències, dibuixen unes evolucions que concorden força amb les de les corbes parroquials.

La segona gran part de la tesina és dedicada a les successives operacions demogràfiques, als resultats i a les interpretacions, que estan recolzades en abundants comparacions amb dades de d'altres estudis. Uns exhaustius llistats i taules amb absolutament totes les dades numèriques brutes sistematitzades pel microordinador es recullen en un extens apèndix estadístic final, per si algú volia emprar-les en el futur. Quant als resultats més destacables que es troben, aquests són, sintetitzats, els següents:

— les dades de bateigs de la segona meitat del segle XVI proven uns nivells demogràfics ben notables per a la vila, bo i tenir també testimonis que a finals de segle la pesta —la famosa pesta hispànica— l'ataca també clarament. Trobem aquest tema molt interessant per a la Catalunya interior.

— la primera meitat del segle XVII, per les llacunes en els registres, no es veu clara. Això sí, la Guerra dels Segadors ressurt clarament. El seu impacte sobre la vila és indubtable. També contradictori, car si bé la mortalitat és alta, la natalitat també ho és. Això ens fa preguntar-nos si el conflicte no va ser més una revolta social que una guerra convencionalment considerada; hi podria haver violències però no despoblació si la vila no era teatre de grans batalles. És un tema que també des d'un angle demogràfic caldria treballar.

— després de la guerra, la vila presenta una estagnació demogràfica indubtable. Les edats al casament —sobretot femenines— són molt baixes, els percentatges de vidus i forans al matrimoni són més alts que posteriorment, tot sembla indicar l'existència d'una generació mancada per la guerra que s'intenta omplir a marxes forçades. En canvi, a les dues dècades finals de segle la tendència dels bateigs augmenta tímidament i progressiva, malgrat perviure aquells elements estructurals; la vila sembla que tindrà una recuperació demogràfica a la fi, però aquesta és tanmateix ofegada per la mortalitat, que torna a ser alta en aquesta època. I quan finalment l'incipient expansió demogràfica sembla anar per von camí, aleshores esclata la Guerra de Successió.

— la Guerra de Successió suposa un tall brutal. Els bateigs cauen, la fugida d'un cert nombre de famílies de la vila és incontestable (les fiitxes de famílies reconstituïdes també ho proven). La vila és al bell mig del teatre d'operacions. Les diferències amb la Guerra dels Segadors són esclatants. La mortalitat té algunes puntes, notables si tenim en compte que a la vila ja hi manca població. Aquest és també el pe-

riode on les edats al matrimoni augmenten, cosa que ha d'explicar-se per trobat ja anteriorment un primer nivell demogràfic acceptable, que la guerra, per tant, interrompia.

— Després de la guerra, hi ha un immediat intent de recuperació demogràfica, però aquesta no cristallitza bé fins a partir dels anys '25-'30. Hom ha de curar les ferides que la guerra ha produït, les quals, més que de morts estrictes, deuen ser de fugits, i també de caire econòmic. Els censos fets immediatament després de la guerra no donen ni mil habitants per a la vila, però ja hem parlat de llurs subenregistraments. Ara bé, les piràmides construïdes amb ells són molt més realistes: marquen un clar buit en els grups d'edats masculins de 15 a 20 anys —morts? fugits? ambdues coses alhora?— i en els alts percentatges de vidus majors casats amb solteres joves. Aquesta és també l'època on, tot i haver-hi les edats al matrimoni més altes que al XVII, les famílies tenen més fills, mig més en mitjana per família, guany notable que explica el posterior creixement demogràfic de la vila; l'explicació deu raure en un aprofitament més equilibrat del període fèrtil de la dona, tot i que certament sobre aquest tema es podria discutir molt i molt extensament.

— a partir de 1725-1730 l'expansió demogràfica de la vila és irrefutable, una prova més del segle XVIII català. En seixanta anys, la població més que dobla, i pot passar dels 1.000-1.500 habitants que tindria al XVII als 2.500-3.000 (aproximadament sempre, és clar). Malgrat tot, hi ha interrupcions, en forma de periòdics esgotaments i crisis greus com la de les sequeres de mitjans de segle. Sembla com si l'embranchida demogràfica es fes sense a penes millora econòmica. L'expansió es fa en forma de «bots» o «salts» —en concret se'n distingeixen tres—, però també hi ha un moment en què el creixement ja no progressa més i es para, fins que, superades les contradiccions, hi ha la nova expansió.

— a partir dels anys '90 comença novament una conjuntura general molt dolenta, amb una mortalitat cada cop més alta i que culmina amb la Guerra del Francès, molt traumàtica per a la vila i no seguida tampoc de recuperació immediata. S'observarà que les guerres tenen un impacte terrible, no sols al moment concret sinó sobretot pel que als períodes posteriors fa referència; és un fet que l'angle demogràfic d'observació deixa especialment clar.

— la mortalitat és en tot moment molt alta a la vila. Més que d'una forma sobtada i catastròfica, en grans crisis conjunturals, es caracteritza per la seva persistència, en forma de petites puntes d'intensitat minsa però molt sovintejadores que caracteritzen amb la seva tossuda periodicitat tot el XVII i tot el XVIII. En ple segle XVII, la mortalitat dels albats al grup 1-4 anys és molt alta; per al grup 0-1 anys només pot ser suposada, car al registre hi ha un greu subenregistrament dels albats que moren més xics. Sigui com sigui, és segur que més de la meitat del jovent no atenyia els 20 anys, pel cap baix, cosa que implica

una demografia ben poc privilegiada per l'època. Sobretot, hom moria a l'estiu, sens dubte pel mal estat general de les aigües, i, alhora, per les fortes calors estivals de la zona. Hom endevina un estat endèmic de tota mena de malalties típiques en aquest sentit. Tàrrega, doncs, per la insalubritat de la vida, seria l'exemple d'un poble d'Urgell típic. Finalment, és també convenient de destacar que, en anys de crisi clara, a vegades aquesta és d'albats i a vegades d'alduts, crisis de contingut clarament distint i on llur exclusió mútua ha de tenir per força una explicació.

— quant a la «vida», la natalitat sovint es veu condicionada per la mortalitat —alça furiosa després d'una crisi, i precedida prèviament de l'alça de la nupcialitat, el típic comportament primitiu—. La fecunditat era baixa i irregular a la segona meitat del XVII, on ja hem dit que la vila estava demogràficament trasbalsada després dels Segadors, i més normal al primer terç del XVIII. Estacionalment, en canvi, tot és molt regular i invariable: fortes concepcions a l'hivern i sobretot a la primavera —precedides de la nupcialitat— i per tant alta natalitat a l'hivern, mentre a l'estiu i primera tardor era en canvi l'època de la mortalitat. Un calendari molt «natural», en el qual, a més, les manifestacions de la «vida» semblen dependre molt estretament del ritme agrari i dels progressos de la mort. Finalment, dir que les concepcions il·legítimes i pre-nupcials tenien un paper notable, provant el món obert que era Tàrrega.

Totes aquestes dades estan a la tesina més globalitzades i interpretades conjuntament, amb hipòtesis i intents de generalització. Fins a quin punt es pot parlar d'un model demogràfic «sud» enfront d'un de «nord» per a l'Europa occidental és una idea ue ens ha ballat pel cap. Igqualment, les evidències més que insinuades de distintes demografies comarcals antigues dintre de Catalunya i àdhuc de la península i de la mateixa Europa continental occidental. O, per exemple, el contrast guerres-condicions de vida estructurals normals. Al capdavant, hem de reconèixer que aquí a penes hem gosat d'avançar afirmacions en cap d'aquests sentits, entre altres coses perquè per la feblesa representativa del nostre estudi no podíem fer-ho, però és un camí que queda obert i que restem convençuts que donarà molt de panorama si hom s'hi endinsa (com segurament està ja passant). Això sí, la cura metodològica previa a qualsevol manipulació de les dades és imprescindible, i cal veure-la com un gran objectiu a aconseguir. Si més no, per a matisar algunes alegres afirmacions o interpretacions simplificades que hom té sempre tendència a llançar d'immediat quan confia massa en la qualitat d'unes fonts que, com les demogràfiques, poden ser objecte de tantes desconfiances.